

na slikovnih slojih. Površinsko obdelovanje zakitanih površin smo izvedli s polarnimi topili in mehansko s skalpeli. Sledila je faza kitanja s klasičnim krednim klejnim kitom (zajčji klej, bolonjska kre- da in zemeljski pigmenti), ki se lahko obdeluje z vodo. Postopek je bil zaradi obsega poškodb dolgo- trajen.

Sledila je zaključna in, lahko rečemo, najdaljša faza – retuširanje. Podlaganje je bilo izvedeno z barvami na osnovi vodotopnega veziva (Schmincke, HKS Designers' Gouache), po lakiranju (damar lak) smo za finaliziranje retuše uporabili barve, izdelane iz najkvalitetnejših pigmentov in kanadskega balzama. Že med odstranjevanjem preslikav nam je bilo jasno, da je original veliko bolj poškodovan, kot smo sprva predvidevali, kljub temu pa so bili najvitalnejši deli spodnjega dela slike ohranjeni do te mere, da jih je bilo mogoče z retuširanjem povezati v logično celoto. Območja, ki so ostala tudi po končani retuši najbolj nejasna, so: temna draperija obeh svetnikov, pregrinjalo sv. Avgušтина, obrazi spodnjih angelov, škofovska kapa in tiara ob nogah; slednja je bila največja težava in je ohranjena le v sledovih, tako da lahko le domnevamo, da gre res za tiaro.

Slika Marije s svetnikoma je bila velik metodološki in organizacijski zalogaj. Najzahtevnejša posega na sliki sta bila zagotovo odstranjevanje preslikav in retuširanje. Retuša je s stališča restavratorja največji etični izziv. Ker v nobenem primeru ne sme biti sledi o avtorstvu restavratorjevega čopiča, je bilo v primeru slike Marije s svetnikoma največje vprašanje, koliko lahko poretuširamo, da bo slika delovala kot estetski predmet s sporočilno vrednostjo. Čeprav je spodnji del slike nedefiniran v detajlih, smo stremeli k temu, da podoba deluje enotno in da gledalčevo oko lahko zazna likovno vrednost naslikane podobe.

Barbka Gosar Hirci

69

EŠD: 3767

Naselje: Koper

Občina: Koper

Ime: Koper – cerkev sv. Bassa, Čudodelni Križani

Področje: R

Obdobje: 12., 15. stoletje

Mere korpusa: višina 123 cm, širina 103 cm, glo- bina 20 cm

Konservatorsko-restavratorski poseg na leseni polihromirani plastiki Križani iz cerkve sv. Bassa v Kopru (Crocifisso miracoloso) je s presledki potekal med letoma 1998 in 2008. Delo je vses-

kozi spremljala strokovna komisija, ki je odločala o nadaljnjih postopkih in o končni predstavitvi plastike.

Pred posegom so bile površine na Križanem zelo potemnele in poškodovane. Zabrisane oblike so kazale na veliko število preslikav, predelav in popravil. Najprej smo opravili dezinfekcijo, saj je bilo po številu lukenj vidno, da so v lesu prisotni insekti. Dodatne poškodbe na površini so povzročili verniki, ki so na Križanega pribijali zahvale in votivne podobe.

Pri prvih preiskavah smo na podlagi odvzetih vzorcev polihromacije za ugotavljanje števila poslikav našli, da je bilo teh najmanj devet, skupaj s patinami in podlogami pa je bilo sedemnajst do triindvajset plasti. Posamezne preslikave smo odstranjevali v celoti, drugo za drugo. To je bilo zelo zamudno in težko delo. Podlaga je bila krhka in poškodovana, vsaka barvna plast je imela tudi sloj zelo trdovratne temne koprene. Ta je nastal zaradi premazov z laki in zaradi dima kadil, oljenk in sveč, ki so jih prižigali v znak čaščenja. Med odkrivanjem posameznih nanosov smo z raztopinami umetne smole vedno znova dodatno utrjevali oslabljeni les in odstopajoče barvne plasti. Sočasno smo delali dodatne analize in preiskave, ki so nas usmerjale do končnega rezultata. Preiskava vzorcev lesa za določitev drevnesne vrste je pokazala, da je plastika izdelana iz topolovine, kasneje dodani deli pa so iz jelovine. Rentgenski posnetek je odkril veliko predelavo v zgornjem delu telesa, ki je bila v notranjosti polna kovanih žebeljev. Šlo je za gotsko predelavo.

Z elektronsko mikroskopijo pigmentov, ponovnim rentgenogramom glave, pregledom z UV-svetlobo, reflektografijo in dodatnimi strati- grafskimi preiskavami barvnih plasti na glavi in ramenih smo ugotoviti ohranjenost plasti pred gotsko predelavo in način predelave v trpečega Križanega. Po odstranitvi preslikav do tretje plasti smo naredili računalniško tomografijo. Pri tej preiskavi smo dobili sliko lesene zagozde v vratu, ki je poskrbela za nagib glave. Odločili smo se za odstranitev plasti do druge poslikave (prve presli- kave) ter za demontažo rok, glave in las. Pri tem smo našli ožgane dele na površini nog in v pasu. Številne poškodbe so bile zapolnjene z volno, grundom in podobnim. Očiščene poškodbe smo utrdili in zapolnili. Pri demontaži glave smo med polnili v odprtini našli tudi koščke lesa iz odre- zanega dela vratu, s katerimi smo natančno nas- tavili romanski nagib glave. Roki sta bili v ramen- skem delu odrezani pod kotom, a se je v spodnjem (podpazdušnem) delu ohranil še ravni, neodrezani delček lesa velikosti 0,5–1 cm. Ta podatek je

zadoščal za določitev naklona rok v romanski fazi. Poleg že omenjenega dviga rok, predelave obraza in nagiba glave ter dodanih las je gotška predelava nekoliko uničila tudi del prsnega koša. V romanski fazi je bil ves zgornji del telesa bolj obel, oblika prsnega koša in reber pa je bila naslikana.

Z radiokarbonsko analizo lesa smo dobili čas nastanka polihromirane plastike Križanega, to je okoli leta 1120, in datacije pomembnejših predelav. Najpomembnejša je bila v času, ko so ga posodobili in mu dvignili roki, nagnili glavo ter dodali lase. Če bi sodili po dataciji zagozde v vratu, bi lahko trdili, da so te spremembe nastale okrog leta 1360, vendar datacija platna za lase to trditev premakne v čas okrog leta 1550. Prva plast grunda in barve se tu ujema s plastjo druge preslikave, ki je faza predelave v gotški maniri. Zaradi tega podatka je bolj verjetno, da so pri predelavi preprosto uporabili starejši kos lipovega lesa za zagozdo. Pri poznejših spremembah so obnavljali samo polihromacijo, le leta 1706, pri prenosu v sedanjo oltarno nišo, so dodali nov križ, tablico z napisom, trnovo krono, ojačili so roke na hrbtni strani in najverjetneje tudi nimb.

Romanski Križani iz sv. Bassa je bil Christus triumphans s temnomodro (indigo) barvo perizome v znani prvi plasti ter inkarnatom in kapljami krvi (podobnimi puščicam), ki so zelo podobne prvi preslikavi. Po sklepu komisije smo odkrivanje nadaljevali do prve preslikave (ko je imel Križani še romansko držo rok in glave). Zaradi lažje odločitve o končni podobi Križanega smo naredili začasno montažo rok in glave v obeh fazah.

Strokovna komisija se je odločila za predstavitev Križanega v fazi gotške predelave s polihromacijo prve preslikave. To je bilo predlagano zaradi spoštovanja zgodovinskih posegov in razvoja čaščenja Križanega ter uničenih delov romanske plastike. V gotiki spremenjeni, porezani predeli so ostali v barvni plasti gotške predelave, kar je opazno po drugačnem barvnem tonu in drugače naslikanih kapljah krvi. Ti deli so: obrazni del od obrvi navzdol, del vratu, dodani spodnji del las, jamice na prsnici in trebušna votlina. Zakitane poškodbe so črtkano retuširane in od blizu razpoznavne. Vsi restavratorski postopki so bili fotografsko dokumentirani.

Z likovnega stališča bi predstavitev Križanega dovala bolj usklajeno v drugi romanski fazi z iztegnjenimi rokami in dvignjeno glavo, ne glede na uničene detajle v gotski predelavi. Glede sporočilnosti bi to plastiki vrnilo prvotno podobo in tudi pokoncilsko razumevanje Križanega. Možnost te predelitve je zdaj vidna na kopiji.

Po konservatorsko-restavratorskem posegu smo za

dragoceno umetnino oblikovali in izdelali vitrino, ki je nepredušno zaprta pred škodljivimi vplivi iz okolja in ima stabilno mikroklimo.

Na vsakem sestanku članov strokovne komisije je bil eden izmed sklepov, da moramo izdelati kopiji Križanega v obliki gotške predelave in v prvotni romanski. Zaradi krhkosti in dragocenosti edinstvenega originala smo se odločili za izdelavo kopije na sodobni način, pri katerem se plastike ne dotikamo. Z optično 3D-digitalizacijo je bil narejen računalniški program CAD, po katerem se je naredil izrez na rezkarju STL. Za nosilec kopije smo izbrali ulite bloke iz umetne smole na epoksidni osnovi s polnili. Strojna izreza smo dodatno ročno oblikovali in polihromirali po zgledu originala. Kopijo Križanega v gotski fazi smo naredili leta 2006 in jo postavili namesto originala v baročno nišo kamnitega oltarja v cerkvi sv. Bassa v Kopru. Obenem s postavitvijo kopije smo restavrirali tudi baročne figure, ki so jih dodajali v prvi polovici 18. stoletja, in celotni oltar. Kopija Križanega v romanski fazi je izdelana v študijske namene. Projekt je bil končan s postavitvijo razstave, ki prikazuje celoten dolgoleten poseg, in slavnostnim odprtjem restavrirane izvirne plastike v Krstilnici Janeza Krstnika v Kopru maja 2009.

Vodja projekta: Nuška Dolenc Kambič; izvedba konservatorsko-restavratorskega posega na Križanem: Mira Ličen Krmptič; izdelava kopij: Nuška Dolenc Kambič; sodelavci v okviru RC: Martin Kavčič, Tine Benedik, Vito Dolničar, Polonca Ropret, Ivo Nemeč, Sonja Fister; odgovorni konservator: Jure Bernik, ZVKDS, OE Piran.

Nuška Dolenc Kambič, Mira Ličen Krmptič

Koper, cerkev sv. Bassa, Čudodelni Križani, plastika pred posegom, detajl (foto: M. Ličen Krmptič)

Koper, cerkev sv. Bassa, Čudodelni Križani, kopija plastike – rekonstrukcija romanske faze (foto: N. Dolenc Kambič)

Koper, cerkev sv. Bassa, Čudodelni Križani, plastika po posegu v varovalni vitrini na začasni lokaciji v koprski krstilnici (foto: T. Benedik)

70

EŠD: 243

Občina: Koper

Ime: Koper – hiše Ribiški trg 9, 10, 11 in 12

Naslov: Ribiški trg 9

Področje: A

Obdobje: 12. stoletje, 14. stoletje, druga četrtina 20. stoletja

Med 24. in 30. novembrom 2009 je Inštitut za dediščino Sredozemlja Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem opravil prvo fazo arheoloških raziskav znotraj tlorisa hiše Ribiški trg 9 v Kopru.

Hiša na Ribiškem trgu 9 leži na severovzhodnem delu nekdanjega koprskega otoka, v neposredni bližini obale in samostana sv. Ane. Vpisana je v Register nepremične kulturne dediščine kot profana stavbna dediščina romanskega in gotskega obdobja. Na zemljevidu Giacoma Fina iz leta 1619 je vidno, da je trg, ki se je nekoč imenoval Piazzal di Porta Bossedraga, na severni strani mejil na mestno obzidje in bil z vrati povezan z manjšim mandračem. Na načrtu je na lokaciji stavbe Ribiški trg 9 označen tudi večkotni stolpni kompleks. Prvi natančnejši izris hiše daje franciscejski kataster iz leta 1819, kjer je vidna stavba z osnovno kvadratno zasnovo, na katero se na severni in

Koper, Ribiški trg 9, sonda A (foto: A. Ogorelec)